

~~129-9~~

~~3/3~~

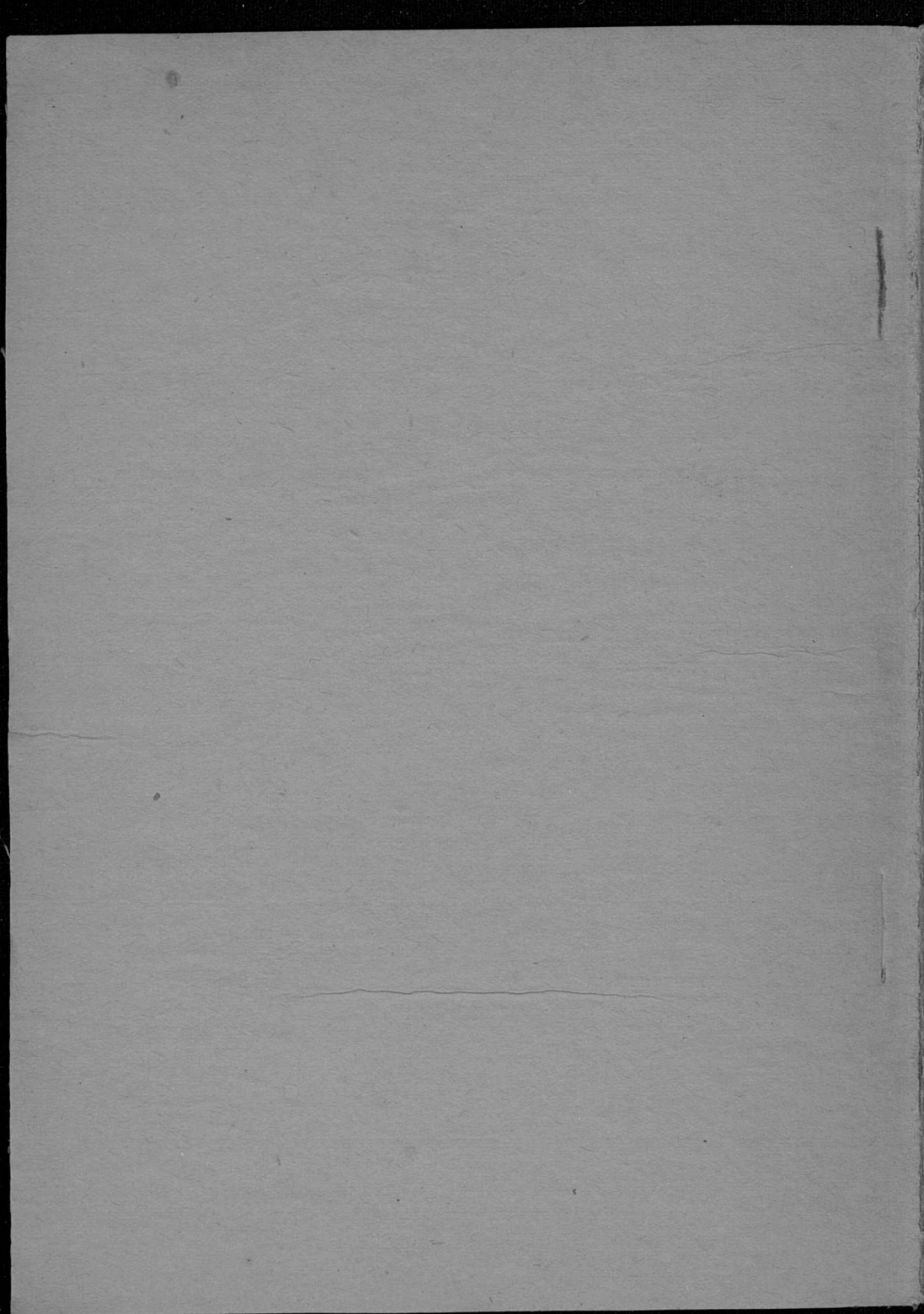
Стая странајасса пролетаріјас, 3тувтчи!

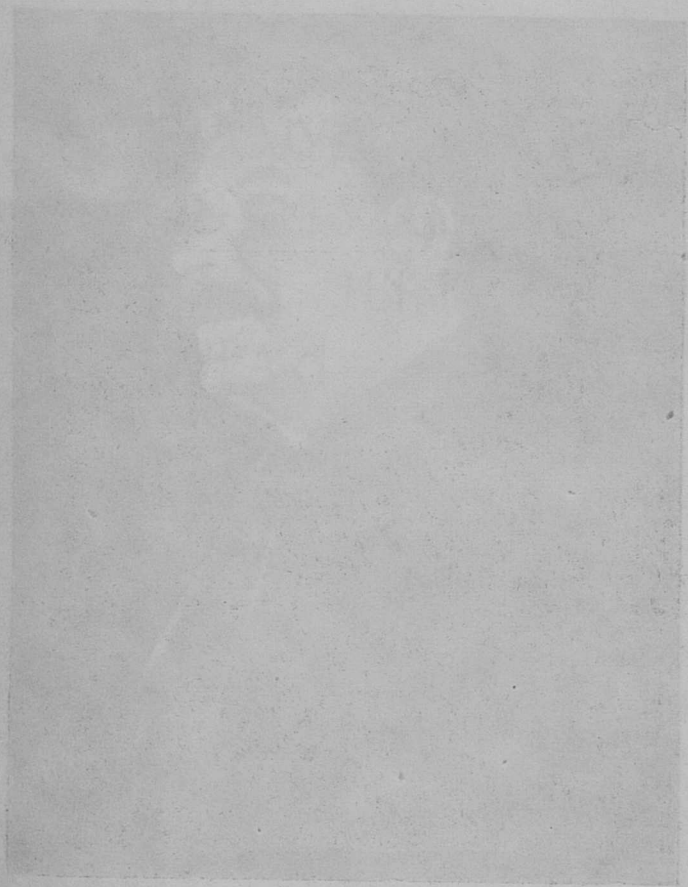
І. В. СТАЛИН

ССР СОЈУЗСА
КОНСТИТУЦИЈА
ПРОЕКТ ЈЫЛЫГ
ДОКЛАД

КОМІ ГОСИЗДАТ СЫКТЫВКАР

1936

Коми-3

2-818

Став странајасса пролетаријас, ӧтувтчӧј!

И. В. СТАЛИН

ССР СОЈУЗСА
КОНСТИТУЦИЈА
ПРОЕКТ ЈЫЛЫГ
ДОКЛАД

СӖВЕТЈАСЛӦН СТАВСОЈУЗСА
ЧРЕЗВЫЧАЈНӦЈ VIII-ӧд СЈЕЗД ВYЛЫН
1936-ӧд воеса нојабр 25-ӧд лунӧ

КОМІ ГОСИЗДАТ СЫКТЫВКАР

1936

И. В. СТАЛИН
ДОКЛАД О ПРОЕКТЕ
КОНСТИТУЦИИ СОЮЗА ССР
На Чрезвычайном VIII Всесоюзном Съезде Советов
25 ноября 1936 года
(на коми-зырянском языке)

Редколлегия:

Ф. Булышев, В. Айбабин,
Н. Надева, С. Старцев.

Техн. ред. М. Шестаков.

Сдано в набор 30-XI—36 г. в 16 часов.
Подписано к печати 5-XII—36 г.

Формат 62 x 94 1/16, 3,5 печ. листа.
20000 знаков в печ. листе. Тираж 20000 экз.

Уполномоченный Облита № 2020,
Издание № 117. Заказ типографии № 1860

Отпечатано в типографии
Коми ОУМП,
г. Сыктывкар, Дом печати.

(Трибуна выlö СТАЛІН жортлыс петöмсö залыс ставнас встречајтö куза нужалан бур-нöј оваціјаөн. Залыс ставнас сувтö. Быд боксаң воöны горöдöмјас: „Ура СТАЛІН жортлы!“ „Мед олас СТАЛІН жорт!“ „Мед олас Великöј СТАЛІН!“ „Великöј геніј СТАЛІН жортлы ура!“ „Виват!“ „Рот фронт!“ „СТАЛІН жортлы слава!“).

1. *[Faint, illegible text]*
2. *[Faint, illegible text]*
3. *[Faint, illegible text]*
4. *[Faint, illegible text]*
5. *[Faint, illegible text]*
6. *[Faint, illegible text]*
7. *[Faint, illegible text]*
8. *[Faint, illegible text]*
9. *[Faint, illegible text]*
10. *[Faint, illegible text]*

I.

КОНСТИТУЦИОННОЈ КОМИССИЈА ЛӨСӨДӨМ ДА СЫЛӨН МОГЈАС.

Жортјас!

Конституционнөј Комиссија, кодлыс проектсө представитөма таяö Сјездлы видлалөм вылө, вөли лөсөдөма, кызи төданныд, ССР Сојузса Сөветјас VII-өд Сјезд специалнөј шуөм серти. Сижө шуөмсө вөли примитөма 1935-өд вога февраль 6-өд лунө. Сени шусө:

„1. Пыртны ССР Сојузса Конституцијаө вежлалөмјас тащөм вижөд:

а) бөрјысан системаөс вожө демократизируйтөм абу зик равнөј бөрјысөмјас равнөјјасөн, многостепеннөјјасөс—вескыдјасөн, вассајасөс—тупкөсајасөн вежөм боксан;

б) Конституцијалыс социално-экономическөј подувсө стөчмөдалөм. Конституцијаөс СССР-ын классөвөј вынјас өнија соотношеніјекөд лөсалөмө (социалистическөј выл индустрија лөсөдөм, кулачествоөс жүгөдөм, колхознөј стројлөн победа, социалистическөј собственностлөн, кызи сөветскөј общество подувлөн, вынсалөм да сиз вожө) вайөдөм боксан.

2. Щөктыны ССР Сојузса Централнөј Исполнителнөј Комитетлы бөрјыны Конституционнөј Комиссија,

кодлы пöрүчитны первој пунктын индöм подувјас
вылын лöсöдны Конституцијалыс испрavitöм текст
да пыртны сiјöс ССР Сојузса ЦИК сессijaөн вын-
сöдöм вылö.

3. ССР Сојузын сöветскöј власт органјасöс матыс-
са öчереднöј бöрjöмјассö нуöдны бöрjысан выл сiс-
тема подув вылын“.

Тajö вöли 1935-öd вoса феврал 6-öd лунö. Tajö
шyöмсö примитöм бöрын лун мысти—1935-öd вoса
феврал 7-öd лунö, чукöртчiс ССР Сојузса Централ-
нöј Исполнителнöј Комитетлөн Первојja Сессija да,
СССР Сöветјас VII-öd Сјездлыс шyöмсö олöмö пöр-
тöм могыс, лöсöдiс Конституционнöј Комиссия 31 мор-
тыс. Сijö пöрүчитiс Конституционнöј Комиссиялы
лöсöдны СССР испрavitöм Конституцијалыс проект.

Ташöмöс формалнöј подувјасыс да директиваясыс
СССР-са верхоннöј органлөн, кодјас подув вылын
вöли колö паскöдны ассыс ужсö Конституционнöј
Комиссиялы.

Ташöм ногөн Конституционнöј Комиссия должен
вöли пыртны вежлалöмјас 1924-öd воын примитöм
öни дејствуйтыс Конституцијаö, секи ССР Сојуз олöмын
социализман сdвигјассö, кодјасöс вöли пöртöма олöмö
1924-öd вoсан талунја лунјасöз, тöдвылö бостöмөн.

II.

1924-öd ВОСАҢ 1936-öd ВОӢҢСА КАДКОЛАСТЫН СССР-са ОЛӢМЫН ВЕЖӢМЈАС.

КушӢмӢс сижӢ вежӢмјасыс СССР олӢмын, кодјас лоины 1924-Ӣд восаҢ 1936-Ӣд воӢҢса кадколастын да кодјасӢс КонституционнӢј Комиссиялы вӢли колӢ петкӢдлыны Конституция аслас проектас?

Мыјын пыщкӢсыс сижӢ вежӢмјасыслӢн?

Мыј мијан вӢли 1924-Ӣд воын?

СижӢ вӢли НЕП-лӢн медвоҗа кадколаст, кор СоветскӢј власт лезис капитализмлыс кушӢмакӢ ловҗӢм, социализмӢс быднӢгӢн развѣвајтиг, кор сижӢ артавлис сы вылӢ, медем овмӢслӢн кык система, капиталистическӢј да социалистическӢј, орджысӢмын котыртны социалистическӢј системалыс капиталистическӢј вылын перевес. Могыс вӢли сыын, медем тајӢ орджысӢм мунигас јонмӢдны социализмлыс позицияссӢ, шедӢдны капиталистическӢј элементјасӢс ликвидируйтӢм да завершитны социалистическӢј системалыс, кызи народнӢј овмӢс основнӢј системалыс, победа.

Мијан промышленностлӢн серпасыс секи ез вӢв завѣдуйтана, торја-нын сӢкыд промышленностлӢн. Збыл, сижӢ нӢжјӢнӢкӢн восстанавлѣвајтчис, но ылӢҗна ез вѣјӢд ассыс продукциясӢ војнаӢҗса уровень. СижӢ подулассылис вѣж бӢрӢ колӢм да гӢлӢник техни-

ка вылын. Ферт, сїю развівайтґіс соціалізмлаң. Міжан промышленностса соціалістическөј секторлөн удельнөј весыс секи вөлі 80 прөцент гөгөр. Но капіталізмлөн секторыс кутіс-на-жө ас сајас промышленностлыс 20 прөцентыс не ешажык.

Міжан візму овмөслөн серпасыс вөлі нөшта-на містөмжык.

Збыл, помещікјас классөс вөлі ліквідірујтөманін, но візму овмөсса капіталістјаслөн класс, кулакјаслөн класс, вөлі нөшта бура ыжыд вын-на. Ставнас візму овмөсыс секи вөлі посні өтка крестана овмөсјасыс најө бөрө колөм средневековөј техникаөн сывјыштны позтөм океан код. Тајө океанас торја чутјасөн да поснідік діјасөн вөліны колхозјас да совхозјас, кодјаслөн нөшта ез-на вөв, вескыда-кө шуны, мыјкө-мында серјознөј төдчанлуныс міжан народнөј овмөсын. Колхозјас да совхозјас вөліны жебөс, а кулак вөлі вына-на. Мі секи сорнітлім кулачествоөс не ліквідірујтөм јылыс, а сїюс ограничитөм јылыс.

Сїю-жө колө шуны странаын товарооборот јылыс. Товарооборотын соціалістическөј сектор составлајтліс кущөмкө 50—60 прөцент,—не унжык, а ставыс сесга вөлі купечјас, спекулантјас да мукөд частнікјас кын.

Тащөм вөлі серпасыс міжан економікалөн 1924-өд воын.

Мыј міжан ем өні, 1936-өд воын?

Міжан-кө вөлі секи НЕП-лөн медвозза кадколаст, НЕП-лөн заводітчөм, капіталізмлөн кущөмакө лов-

зылан кадколаст, то öни мiјан НЕР-лөн медбөрја кад-
коласт, НЕР-лөн пом, народнöј овмöс став јукöджа-
сыс капитализмöс зикöз бырöдан кадколаст.

Заводитны көт-нин сетысан, мыј мiјан промыш-
ленност тајö кадколастас быдмис гигантскöј вынö. Öни
оз-нин поз шуны сiјöс жебөн да техника боксан
омöла оснашшоннöјөн. Мöдарö, öни сiјö подулассö
выл, öнија кадса озыр техника вылын јона развiтöј
сöкыд индустријаөн да нöшта јонжыка развiтöј маши-
ностројенјеөн. Медса главнöјыс-жö сыын, мыј капи-
тализмöс зикöз вöтлöма мiјан промышленност јукö-
дыс, а производстволөн социалистическöј форма лоi
öни мiјан промышленностын безраздельнöја ыжыдалыс
системаөн. Оз поз лыддыны iчöтик торјөн сiјö фактöс,
мыј мiјан öнија социалистическöј индустрија продукция
ыжда серти вевтыртö војнаöз кадса индустријаöс
сiзим пöv дорыс унжык.

Вiзму овмöсын жеб техникаа посни öткаолыс
крестанскöј овмöсјас океан пыдди да кулак засiлiје
пыдди мiјан öни ем став мiрас медса ыжыд маши-
низиrowаннöј, выл техникаөн вооружитöм производ-
ство— колхозјаслөн да совхозјаслөн ставсö шымыр-
тан система. Быдөнлы тöдана, мыј кулачествоöс
вiзму овмöсын ликвидирүjtöма, а бөрö колöм средне-
вековöј техникаа посни öткаолыс крестанскöј овмöс-
јаслөн сектор öни занiмајтö омöла тöдчана места,
дај вiзму овмöсын сылөн удельнöј весыс көза плö-
щадјас ыжда боксан 2—3 прöчентыс не унжык.
Оз поз не пасыны сiјö факт, мыј колхозјаслөн öни
ем ас кiаныс 316 сурс трактор, кодјаслөн вынjöрыс
5 миллион 700 сурс вöввын мында, а совхозјаскöд щöщ

—400 сурс тракторыс унжык, коджаслөн вынјорыс 7 миллион 580 сурс вөв вын мында.

Бостны-кө странаын товарооборот, то купечјасөс да спекулантјасөс сјјө јукөнгыс вөтлөма зикөз. Став товарооборотыс өнi государство, кооперација да колхозјас кын. Чужис да развiтчiс был, сөветскөј тöргүјтөм, спекулантјастөг тöргүјтөм, капиталистјастөг тöргүјтөм.

Тащөм ногөн народнөј овмөс став јукөннын социалистическөј системалөн тыр победа ем өнi факт.

А мыј тајө лоө?

Тајө лоө, мыј мортөс мортөн експлоатирујтөм бырөдөма, ликвидирујтөма, а производство öрудijeјас да средствојас вылө социалистическөј собственностөс вынсөдөма, кызi мијан сөветскөј обществолыс зумыд подув. (*Куза нужалан аплөдисментјас.*)

СССР-са народнөј овмөсын став тајө вежсөмјас лоөм вөсна мијан өнi ем был, социалистическөј экономика, кодi оз төд кризисјас да ужтөмалөм, кодi оз төд жорысалөм да рөзөритчөм да кодi сетө гражданылы став позанлуңјассө зажиточнөја да культурнөја олөм вылө.

Тащөмөс кызвыннас вежсөмјасыс, кодјас лоины мијан экономикаын 1924-өд восян 1936-өд воөзса жадколастын.

СССР-са экономикаын тајө вежсөмјас сертиыс вежсiс i мијан обществолөн *классөвөј структураыс.*

Помешчикјас классөс, кызi төдам, вөли ликвидирујтөма-нын гражданскөј војна победоноснөја помалөмөн. Бостны-кө мукөд эксплуататорскөј классјасөс, најөс суис помещикјас класслөң-жө судбаыс.

Ез ло капіталістјаслөн класс промышленност јукöнын.
Ез ло кулакјаслөн класс візму овмös јукöнын. Ез:
лонь купечјас да спекулантјас товарооборот јукöнын.
Став експлоататорскöј классјасös тащöм ногөн лой
ліквіфірујтöма.

Колі рабочöј класс.

Колі крестаналөн класс.

Колі інтеллігенція.

Но вöлі ескö ошибöчнöја мöвпалöм, мыј тајö
соціалнöј группасыс тајö каднас некущöма ез веж-
сыны, мыј најö коліны сещöмөн-жö, кущöмөн најö
вöліны, шуам, капіталізм дьрјі.

Бостны, шуам, СССР-са рабочöј классös. Сіјös
щöкыда шулывлöны важ памет куза пролетаріатөн.
Но мыј сіјö пролетаріатыс? Пролетаріат ем класс,
кодös лішітöма производство öрудіејасыс да сред-
ствојасыс овмös сістема дьрјі, кор производство
öрудіејасыс да средствојасыс капіталістјас кын да
кор капіталістјаслөн класс експлоатірујтö пролета-
ріатös. Пролетаріат—сіјö капіталістјасөн експлоаті-
рујтан класс. Но міјанын капіталістјаслыс классö,
кызі тöдам, ліквіфірујтöма-нын, производство öруді-
ејас да средствојас капіталістјаслыс мырddалöма
да сетöма государстволы, кодлөн вескöдлыс выныс
ем рабочöј класс. Сіқкö, абу-нын сесса капіталіст-
јаслөн класс, коді верміс ескö експлоатірујтны рабо-
чöј классös. Сіқкö, міјан рабочöј класс не сöмын абу
лішітöма производство öрудіејасыс да средствојасыс,
а мöдарö, сіјö наөн владејтö став народкöд öтыллыс.
А сіјö-кö наөн владејтö, а капіталістјаслыс класс лікві-
фірујтöма,— оз вермы лонь некущöм позанлун рабо-

чөй классос эксплуатирүйтөмлы. Поңо-ө та бөрын
мижанлыс рабочөй классос шуны пролетариатон? Гө-
гөрвоана, мыј оз поң. Маркс шулис: сы могыс,
медым пролетариат мездис ассө, сылы колө жугөдны
капиталистяслыс класс, мырдыны капиталистяслыс
производство өрудіејас да средствојас да бырөдны
производстволыс сещөм условіејас, кодјас чужтөны
пролетариатос. Поңо-ө шуны, мыј СССР-са рабочөй
класс пөртис-нин олөмө ассө мездан тајө условіејассө?
Кывшутөг поңо дај колө. А мыј тајө лоө? Тајө лоө, мыј
СССР-са пролетариат лоис зик выл классон, СССР-са ра-
бочөй классон, коді бырөдис овмөсса капиталистичес-
көй система, коді вынгөдис социалистическөй собствен-
ност производство өрудіејас да средствојас вылө да
коді нүөдө советскөй обществоос коммунизм туј куза.

Кызі аңзанныд, СССР-са рабочөй класс сійө — зик
выл, эксплуатацияс мездөм, рабочөй класс, кушөмөс
ез-на нөшта төдлы человечестволөн исторіяыс.

Вужам крестанство јылыс вопросө. Векжык велалө-
ма шуны, мыј крестанство — сійө посні производител-
јаслөн сещөм класс, кодлөн шленјасыс мөда-мөд-
гыс торјалөмаөс (атомізірүтчөмаөс), разалөмаөс
став страна чужөмбан паста, луасөны өткөн-өткөн
асланыс поснідик овмөсјасас најө бөрө колөм техни-
канас, емөс частнөй собственностлөн рабјас да безнака-
заннөја эксплуатирүтсөны помещикјасөн, кулакјас-
сөн, купечјасөн, спекулантјасөн, ростовщикјасөн
да с. в. І збылыс, капиталистическөй странајасын крес-
танство, төдвылө-кө бостны сылыс основнөј массасө,
ем бурещ тащөм класс. Поңо-ө шуны, мыј мијан өнија
крестанство, советскөй крестанство, аслас массанас өт-

сама тащом крестанствоыскод? Оз, оз поъ тајо шуны. Тащом крестанствоыс мијан абу-нин. Мијан советскöј крестанство ем зик выл крестанство. Мијан абуос-нин сесса помешцијас да кулакјас, купечјас да ростовщицијас, кодјас вермисны ескö експлоатирујтны крестанаос. Сизкö, мијан крестанство ем експлоатацијаыс мездом крестанство. Воэö, мијан советскöј крестанство аслас јона унжык лыднас ем колхозној крестанство, модногөн-кö сижö подулалö ассыс ужсö да ассыс ембурсö оз јединоличной ужөн да бөрö колём техникаөн, а коллективной ужөн да öнија техникаөн. Медбöрын, мијан крестанство овмös подулын абу частной собственност, а коллективной собственност, кодi быдмис коллективной уж подув вылын.

Кызи азаннид, советскöј крестанство — сижö зик выл крестанство, кущомös ез-на нöшта тöдлы человечестволөн исторijaыс.

Вужам, сесса, интеллигенција јылыс вопросö, инженерно-техническöј работникјас јылыс вопросö, культурной фронт вывса работникјас јылыс, вообщце служашщöјјас јылыс вопросö да с. в. Интеллигенција сиз-жö вывти јона вежсис колём кадколастын. Сижö абу-нин важ заскорузлöј интеллигенција, кодi зиллис сувтöдны ассö классјасыс вылö, а збылвылас служитлис аслас массанас помешцијаслы да капиталистјаслы. Мијан советскöј интеллигенција сижö — зик выл интеллигенција, кодi став вужјаснас јичöма рабочöј класскöд да крестанствокöд. Вежсис, öтик-кö, интеллигенцијалөн составыс. дворанствоыс да буржуазијаыс петöмјас мијан советскöј интеллигенција пöвстын ем неыжыд прöчент. Советскöј интеллигенција пöвстын

80—90 прөчентыс — сiјö рабочöј классыс, крестанствоыс да ужалыс jöz мукöд слöjjасыс петöм jöz. Вежсiс, медбöрын, i интеллигенција дежательностлөн самöј характерыс. Воjдöр сiјö должен вöли служитны озыр классјасы, сы понда, мыj сылөн мöд туj ез вöв. Öни сiјö должен служитны народлы, сы понда, мыj ез лоны сесса експлоататорскöј классјас. I щук сы вöсна сiјö öни ем сöветскöј обществолөн öткөд праваа шлен, көни сiјö рабочöjjаскөд да крестанакөд öтвыв, накөд öтлаö доддасөмөн нуöдö классјастөм выль социалистическöј общество строитөм.

Кызи аzzанныд, тајö зик выль, трудöвöј интеллигенција, кущöмөс ти он аzzöј мушар вывса нiөтi странаын.

Тащöмөс вежсöмјасыс, кодјас лоины колöм кад чöжөн сöветскöј общество классöвöј структураын.

Мыj жылыс вiсталöны тајö вежсöмјасыс?

Најö вiсталöны, öтiк-кө, сы жылыс, мыj рабочöј класс да крестанство костын торјалöмјас, сiз-жö, кызи тајö классјас да интеллигенција костын — вуш-јöны, а важ классöвöј исклүчителностыс — бырö. Тајö лоö, мыj костыс тајö социалнöј группајас костын пыр јонжыка i јонжыка жеңдаммö.

Најö вiсталöны, мöд-кө, сы жылыс, мыj тајö социалнöј группајас костын экономическöј противоречiе-јасыс чiнöны, вуш-јöны.

Најö вiсталöны, медбöрын, сы жылыс, мыj на костын чiнöны да вуш-јöны сiз-жö i политическöј противоречiејас.

Тащöм делöыс СССР-ын *классöвöј структура* вежсöмјаскөд.

СССР-са общественнöј олöмын вежсöмјаслөн

герпасыс вöлі ескö ез тырвыжаöн, не вiставны-кö
некымын кыв вежсöмјас јылыс нöшта öтi јукöнын.
Ме кута тöдвылын СССР-ын *националној* взаимоот-
ношенiејас јукöн. Сöветскöј Сојузö пырöны, кычi
тöдам, 60 кымын нација, националној группајас да
народностјас. Сöветскöј государство ем унанацио-
налној государство. Гөгöрвоана, мыј СССР-са на-
родјас костын взаимоотношенiејас јылыс вопрос
оз вермы не лоны мiјанлы первостепенној тöдчан-
лунаöн.

Сöветскöј Социалистическöј Республикајаслөн Сојуз
котыртчiс, кычi тöдам, 1922-öд воын СССР-са Сöветјас
Медвозза Сјезд вылын. Котыртчiс сiјö СССР-са на-
родјас равенство да добровольност подув вылын. Öнi
дејствујтыс Конституција, кодöс примiтöма 1924-öд
воын, ем ССР Сојузлөн медвозза Конституција. Тајö
вöлі кадколаст, кор народјас костын отношенiејассö
ез-на вöв колана ногөн лöсöдöма, кор великороссјас
динö недоверiјелөн коласјасыс нöшта ез-на бырны,
кор центробежној вынјас век-на нöшта возö деј-
ствујтисны. Колö вöлі лöсöдны тајö условiејасын
народјаслыс братскöј сотрудничество мöда-мöдлы
економическöј, политическöј да војенној отсасöм подув
вылын, најöс öтi сојузној унанационалној госу-
дарствоö öтувтöмөн. Сöветскöј власт ез вермы не
аздыны тајö делöлыс сöкыдлунјассö. Сылөн вöлины
ас возас буржуазној странајасын унанационалној
государствојаслөн неудачној опытјасыс. Сылөн вöлі
ас возас важ Австро-Венгријалөн провалiтчöм опы-
тыс. I век-жö сiјö мунiс унанационалној госу-
дарство лöсöдан опыт вылö, öд сiјö тöдiс, мыј уна-

націоналнӧй государство, кодӧ лоӧ социализм подув
вылын, должен выдержитны став да быд пӧлӧс
испытанӧеяс.

Сӧжӧ кадсаыс колӧ 14 во. Кадколастыс тырмана
сы вылӧ, медем прӧверитны опытсӧ. I мыӧ-жӧ? Колӧм
кадколаст збыльылӧ петкӧдлӧс, мыӧ социализм подув
вылын котыртӧм унанаціоналнӧй государство лӧсӧ-
дан опыт удаӧччӧс тырвыӧ. Таӧе ем ленинскӧй наци-
оналнӧй политикалӧн несомненнӧй победа. (*Куӧа ну-
жалан аплодӧсментӧс.*)

Мыӧн обяснитны таӧе победасӧ?

Эксплоататорскӧй классӧс абутӧм, кодӧс емӧс на-
ционалистӧс костса тыш основнӧй котыртӧсяс;
эксплоатация абутӧм, кодӧ култивирӧйтӧ мӧда-мӧд кост-
тын недоверӧе да пестӧ националистическӧй страстӧс;
рабочӧй класслӧн власт дӧнын емлун, кодӧ (рабочӧй
классӧс) ем быдсама сӧкас нарӧитӧмлы враг да интерна-
ционалистмыс идеӧеяс вернӧй новлӧдлыс; став хоӧа-
ственнӧй да общественнӧй олӧмын народӧаслӧн мӧ-
да-мӧдлы отсасӧм збыль олӧмӧ пӧртӧм; медебӧрын,
СССР-са народӧаслӧн форма серӧтыс националнӧй,
пыщкӧс серӧтыс социалистическӧй националнӧй культура
зорӧалӧм, — став таӧе да тащӧм сама факторӧс
ваӧдӧсны сетчӧ, мыӧ вужсаыс вежсӧс СССР-са
народӧаслӧн обликыс, бырӧ наын мӧда-мӧд дӧнӧ не-
доверӧелӧн чувствоыс, развӧитчӧс наын мӧда-мӧд кост
дружбалӧн чувство да ладмӧс, тащӧм ногӧн, жединӧй
соӧузнӧй государство сӧстемаын народӧаслӧн збыль
братскӧй сотрудинчество.

Став таӧе лӧм вӧснаыс миӧан ӧнӧ ем тырвыӧ арт-
мӧм да став испытанӧеяссӧ выдержитӧм унанаціонал-

нөй социалистическөй государство, код јонлунлы вер-
мис ескө заведүтны лубөј националнөй государство
мушарвывса лубөј јукөнын. (*Бурнөй аплодисментјас.*)

Ташөмөс вежсөмјасыс, кодјас лоины колөм кад-
коластын СССР-ын *националнөй взаимоотношеніје-
јас јукөнын.*

Ташөм общщөј ітогыс СССР-ын хоҗајственнөј да
общественно-політическөј олөмын вежсөмјаслөн,
кодјас лоины 1924-өд восан 1936-өд воөдса кад-
коластын.

III.

КОНСТИТУЦІЯ ПРОЕКТЛӨН ОСНОВНӨЈ ОСОБЕННОСТЯС.

Кушөма лоі петкөдлөма выль Конституція проектын тајө став вежсөмјассө СССР олөмын?

Мөдногөн-кө шуны: кушөмөс основнөј особеностјасыс Конституція проектлөн, кодөс сувтөдөма тајө Сјездлы видлалөм вылө?

Конституционнөј Комиссиялы вөлі щөктөма пыртны вежлалөмјас 1924-өд вога Конституція текстө. Конституционнөј Комиссия ужалөм бөрын артмис Конституцијалөн выль текст, СССР выль Конституцијалөн проект. Выль Конституцијалыс проектсө лөсөдигөн Конституционнөј Комиссия петліс сыыс, мыј конституція оз вермы лоны сорлалөма программакөд. Тајө лоө, мыј программа да конституція костын ем төдчана торјалөм. Секи, кор программа висталө сы јылыс, мыј нөшта абу-на і мыј нөшта воан кадө колө-на шедөдны да завојутны, конституція, мөдарө, должен виставны сы јылыс, мыј ем-нин, мыј шедөдөма да завојутөма-нин өні, тајө каднас. Программа касатчө меґсасө воғө лоанлы, конституція өніјалы.

Серпасалөм вылө кык пример.

Міјан сөветскөј обшчество шедөдис сјјөс, мыј

сijö социализмсö кызвыннас пöртis-нин олöмö, лöсö-
dis социалистическöй стрöй, мöдногөн-кö, пöртis олöмö
сijö, мыj марксистjаслөн шусö мöдногөн коммунизм
медвоqаа либö улысса фазаөн. Сiккö, мiжан кызвыннас
пöртöма-нин олöмö коммунизмыс медвоqаа фазасö,
социализм. (*Куqа нужалан аплодисментjас.*) Комму-
низм таjö фазалөн основнöй принципс ем, кыi төдан-
ныд, формула: „быдөнсаң сijö способностjас сертi,
быдөнлы сijö уж сертi“. должен-ö мiжан Конституциjа
петкöдлыны таjö фактсö, социализм завоjутöм
фактсö? должен-ö сijö подулассыны таjö завоjеваниje
вылас? Кывшутöг должен. должен, социализмыс öд
СССР-лы ем сijö, мыj шедöдöма да завоjутöма-нин.

Но сöветскöй общество нöшта ез-на шедöд ком-
мунизмыс высшöй фазасö олöмö пöртöм, кöни гос-
подствуjущöй принципөн лöö формула: „быдөнсаң
сijö способностjас сертi, быдөнлы сijö потребност-
jас сертi“, кöт i сувтöдö сijö аслыс могөн локтан
кадö шедöдны коммунизмыс высшöй фазасö олöмö
пöртöм. Вермас-ö мiжан Конституциjа подулассыны
коммунизм высшöй фаза вылö, кодi абу-на да ко-
дöс колö завоjутны-на? Оз, оз вермы, öд СССР-
лы коммунизмлөн высшöй фазасы ем сijö, мыj нöшта
абу-на пöртöма олöмö да мыj колö олöмö пöртны
воqöвылö. Оз вермы, оз-кö сijö кöсjы пöрны воqö-
вылö завоjеваниjеjас jылыс программаö либö деклара-
циjаö.

Ташöмöс мiжан Конституциjалөн рамкаjасыс öниjа
историческöй моментын.

Ташöм ногөн выл Конституциjалөн проект петкöдлö
аснас муном туjыс итог, шедöдöм вермöмjаслыс-нын

итог. Сижо ем, сиккө, сижос регистрируйтөм да законодательнөја закрепитөм, мыј делө вылын шедөдөма да завојутөма-нын. (*Бурнөј аплодисментјас.*)

Таын медвоzza особенностыс СССР выль Конституция проектлөн.

Воzө. Буржуазнөј странајасса конституцияјас век петөны капиталистическөј стрөј зумылдун јылыс убежденијеыс. Тајө конституцияјаслөн главнөј подулыс ем капитализмлөн принципјас, сылөн основнөј устојјасыс: му, вөрјас, фабрикајас, заводјас да производствоса мукөд öрүдјејас да средствојас вылө частнөј собственност; мортос мортөн експлоатирүйтөм да експлоататорјаслөн да експлоатирүтанаяслөн емлун; обществоса öтик полус вылас ужалыс унжык јөзыслөн сузсытөмлун да мөд полус вылас ужавтөм ешажык, но сузсана јөзлөн роскош; да с. в. да с. в. Најө мыжсөны капитализмса тајө да тащөм сама устојјас вылө. Најө тајөјасос петкөдлөны, најө вынсөдөны тајөјасос законодательнөј пөрадокөн.

СССР выль Конституциялөн проект наыс торјалөмөн петө капиталистическөј стрөј ликвидирүйтөм фактыс, СССР-ын социалистическөј стрөјлөн победа фактыс. СССР выль Конституция проектлөн главнөј подулыс ем социализмлөн принципјас, сылөн основнөј устојјасыс, кодјасос завојутөма да пөртөма-нын олөмө: му, вөрјас, фабрикајас, заводјас да производствоса мукөд öрүдјејас да средствојас вылө социалистическөј собственност; експлоатация да эксплуататорскөј классјасос ликвидирүйтөм; унжык јөзлыс корысалөмсө да ешажыклыс роскошсө ликвидирүйтөм; ужтөмалөм ликвидирүйтөм; уж, кыри ужавны вермыс

быд граждаңнлөн објазанност да честа долг формула сертї: „кодї оз ужав, сїјö оз сој“. Уж вылö право, мöдногөн-кö, гарантірованнöј уж пöлучитöм вылö быд граждаңнлөн право; шöјччöм вылö право; велöдчöм вылö право; да с. в. да с. в. Выл Констїтуцїјалөн проект мыжкö социализмлөн тајö да ташöм сама устој-јас вылö. Сїјö петкöдлö најöс, сїјö вынсöдö најöс законодателнöј пöрадокөн.

Ташöм мöд особенностыс выл Констїтуцїја проектлөн.

Воçö. Буржуазнöј констїтуцїјаяс лантöмөн петöны сїјö предпосылкаыс, мыј общество состоитö антагонїстїческой классјасыс, озырлунөн владејтыс классјасыс да классјасыс, кодјас оз владејтны сїјөн, мыј кöт кушöм партїја езлок власт дїнö, обществоөн государственнöј вескöдлöмыс (дїктатура) должен лоны буржуазїја кїын, мыј констїтуцїја колö сы могыс, медым закрепїтны общественнöј пöрадокјас, кодјас коланаöс да выгöднöјöс озыр классјаслы.

СССР выл Констїтуцїјалөн проект, буржуазнöј констїтуцїјаясыс торјалöмөн, петö сыыс, мыј обществоын абу-нын сесса антагонїстїческой классјас, мыј обществоыс состоитö мöда-мöдныслы дружественнöј кык классыс, рабочöјјасыс да крестанаыс, мыј власт дорас сулалöны шук тајö ужалыс классјасыс, мыј обществоөн государственнöј вескöдлöмыс (дїктатура) прїнадлежитö рабочöј класслы, кызї общества возынмуныс класслы, мыј констїтуцїја колö сы могыс, медым закрепїтны общественнöј пöрадокјас, кодјас коланаöс да выгöднöјöс ужалыс јöзлы.

Ташöм којмöд особенностыс выл Констїтуцїја проектлөн.

Воґо. Буржуазнөҗ конституцијас лаңтөмөн петөны сiҗө предпосылкаыс, мыҗ нацијас да расајас оз вермыны лоны өткоґ правааөс, мыҗ емөс тырправаа нацијас да емөс абу тырправаа нацијас, мыҗ сыыс кынҗи ем нөшта нацијаслөн либө расајаслөн коҗмөд категория, шуам колонияјасын, кодјаслөн правајасыс нөшта ещажык-на абу тырправаа нацијаслөн дорыс. Тајө лоө, мыҗ став тајө конституцијасыс асланыс подувнаныс емөс националистическөҗөс, мөдногөн-кө, ыжыдалыс нацијаслөн конституцијас.

Тајө конституцијасыс торјалөмөн, СССР был Конституцијалөн проект, мөдарө,—пыдөз интернациональнөҗ. Сiҗө петө сыыс, мыҗ став нацијасыс да расајасыс өткоґ правааөс. Сiҗө петө сыыс, мыҗ ку рөмын либө сорныын, культурнөҗ уровеңын либө государственнөҗ развітіе уровеңын торјалөмыс, сiҗ-жө кыҗи i нацијас да расајас костын кущөмкө мукөд пөлөс торјалөм—оз вермы лоны помкаөн сы былө, медем оправдајтны национальнөҗ неравноправіе. Сiҗө петө сыыс, мыҗ став нацијас да расајас, најө важ да өнија положеніе былө візөдтөҗ, најө вын либө жеблун былө візөдтөҗ,—долженөс пөлзүҗтчыны өткоґ правајасөн обществоса став хоҗајственнөҗ, общественнөҗ, государственнөҗ да культурнөҗ олөм став јукөдјасын.

Тащөм нөлөд особенностыс был Конституција проектлөн.

Был Конституција проектлөн вітөд особенностыс ем сылөн последовательнөҗ да помөз выдерјаннөҗ демократизм. Демократизм боксаң візөдөмөн, буржуазнөҗ конституцијасөс позө јукны кык группа былө:

конституціјајаслөн өтiк группа вескыда отрицајтө лi-
бө збылыссө нiнөмө вайөдө гражданајас правајаслыс
равенствосө да демократическөј свободајассө. Кон-
ституціјајаслөн мөд группа окота пырыс примiтө i
весiг афиширујтө демократическөј панасјассө, но вөчө
секи сещөм оговоркајас да ограниченијејас, мыј демо-
кратическөј правајасыс да свободајасыс лооны зiкөз
изуродујтөмаөс. Најө вiсталөны став гражданајаслы
өткоф бөрјысан правајас јылыс, но сенi-жө ограничи-
вајтөны најөс оседлостөн, велөдчөм да весiг ембур сер-
тi цензөн. Најө вiсталөны гражданајас өткоф правајас
јылыс, но сенi-жө пасјөны, мыј тајө оз iнмы нывба-
бајаслы, лiбө iнмө налы мыјкө-мында. I с. в. i с. в.

СССР выл Конституціја проектлөн особенностыс
сыын, мыј сiјө свободнөј тащөм сама оговоркајас-
сыс да ограниченијејассыс. Сылы абуөс актiвнөј лiбө
пассiвнөј гражданајас, сылы став гражданајасыс актi-
внөјөс. Сiјө оз признајт правајасын торјалөм муж-
чинајас да нывбабајас, „оседлөјјас“ да „неоседлөјјас“,
ембурајас да ембуртөмјас, велөдчөм да велөдчытөмјас
костын. Сылы став гражданајасыс асланыс правајасын
өткофөс. Оз iмушественнөј положеније, оз национал-
нөј проiсхожденије, оз пол, оз служебнөј положеније,
а быд гражданинлөн аслас способностјасыс да аслас
ужыс урчитөны обществосын сылыс положенијесө.

Медбөрын, нөшта өтi особенност выл Конститу-
ціја проектлөн. Буржуазнөј конституціјајас век
колччөны гражданајаслыс формалнөј правајассө пас-
јөмөн, тајө правајассө олөмас нуөдан условіејас јы-
лыс, најөс олөмас нуөдан позанлун јылыс, најөс
олөмас нуөдан средствојас јылыс төждыстөг. Гор-

нітöны гражданајас равенство јылыс, но вунöдöны, мыј оз вермы лоны збылыс равенствоыс көзайн да рабочöј костын, помещщик да крестанін костын, воҗајасыслөн-кө ем озырлун да обществооын політическöј вес, а мödjассö лшитöма і öтїксыс і мöд-сыс, воҗајасыс-кө емöс експлоататорјас, а мöд-јасыс експлоатујтанајас. Лыбö нöшта: сорнітöны кыв, собраніејас да печат свобода јылыс, но вунöдöны, мыј став тајö свободајасыс вермасны пöрны рабочöј класслы куш сорніö, абу-кө сылөн аслас кіас собраніејас вылö шогмана помещщеніејас, бур типографіјајас, тырмымөн мында печатајтчан кабала да с. в.

Выл Конституція проектлөн особенностыс сыын, мыј сіјö оз колччы гражданајаслыс формалнöј правајассö фіксірујтöмөн, а шöрса сöктасö (центр тяжести) вужöдö тајö правајассö гарантірујтöм јылыс, тајö правајассö олöмö пöртан средствојас јылыс вопрос вылö. Сіјö оз сöмын јöзöд гражданајас правајаслыс равенство, но і обеспечивајтö сіјöс експлоатацияа режим бырöдöм фактсö, быдґама пöлöс експлоатацияыс гражданаöс мездан фактсö законодательнöја закрепітöмөн. Сіјö оз прöстö јöзöд уж вылö право, но і обеспечивајтö сіјöс советскöј обществооын крїзїсјас абутöм фактсö, ужтöмалöм бырöдöм фактсö законодательнöја закрепітöмөн. Сіјö оз прöстö јöзöд демократическöј свободајас, но і законодательнöј пöрадокөн обеспечивајтö најöс колана материалнöј средствојасөн. Гөгөрвоана та серті, мыј выл Конституція проектлөн демократизмыс абу „обычнöј“ да „ставөн прїзнајтöм“ демократизм вообщце, а *социалистическöј* демократизм.

Ташомӧс СССР выль Конституция проектлӧн ос-
новнӧй особенностясыс.

Ташом петкӧдчӧмыс выль Конституция проектн
СССР-са хозяйственнӧй да общественно-политиче-
скӧй олӧмын сижӧ сдвигясыслӧн да вежсӧмжасыслӧн,
кодяс лоины 1924-ӧд восян 1936-ӧд воӧгса кадко-
ластын.

IV.
КОНСТИТУЦІЯ ПРОЕКТӢС
БУРЖУАЗНӢЙ КРИТИКУТӢМ.

Некымын кыв Конституція проектӢс буржуазнӢй критікутӢм жылыс.

Вопрос сы жылыс, кызи Конституція проект динӢ относитчӢ иностраннӢй буржуазнӢй печат, представ-
ляйтӢ, ферт, кущӢмкӢ интерес. Сы вӢсна, мыј иностран-
нӢй печат петкӢдлӢ буржуазнӢй странајасса населеніе
разнӢй слӢјјаслыс общественнӢй мӢвп, ми огӢ вермӢ
бокити мунны сійӢ критікасыс, кодӢс паскӢдіс тајӢ
печатыс Конституція проектлы паныд.

ИностраннӢй печатлӢн Конституція проект вылӢ
реагірујтан медвозза признајасыс петкӢдчисны опре-
делоннӢй тенденціаын—лаңтӢмӢн овны Конституція
проект жылыс. ТајӢ случајын ме тӢдвылын кута медса
реакціоннӢй, фашистскӢй печат. КритікаслӢн тајӢ груп-
паыс лыддіс медса бурӢн прӢстӢ лаңтӢмӢн овны Кон-
ституція проект жылыс, петкӢдлыны делӢсӢ сизи, кызи
быттӢ проектсыс ез вӢвлы і абу сійӢ природаын во-
обще. Вермасны шуны, мыј лаңтӢмӢн олӢмыд абу
критіка. Но тајӢ абу вескыд. ЛаңтӢмӢн олан метод,
кызи игнорірујтан аслыссама способ, ем сиз-жӢ криті-
калӢн форма, ферт, глупӢј да ғешкод, но век-жӢ
критікалӢн форма. (*СтавӢн севралӢны, аплодісмент-
јас.*) Но лаңтӢмӢн олан методнад налӢн ез артмы.

Бөрҗапомнас налы быт лоі востыны клапан да јуөртны мїрлы, мыј, көт кушөм-нї абу печальнө, СССР Конституцијалөн проект век-жө ем, і не сөмын ем, но і заводїтө зловреднөја фєјствујтны јөз вежөрјас вылө, да мөдногөн і ез вермы лоны сы вөсна, мыј век-жө свет вылын ем кушөмкө обшественнөј мңенїе, лыддысысјас, ловја јөз, кодјас көсјоны төдны фактјас јылыс правда, і дыр кутны најөс чорыда ылөд-лөмөн абу некушөм позанлун. Пөрјасөм вылад ылөз он мун...

Крїтікјаслөн *мөд* группа прїзнајтө, мыј Конституцијалөн проект прїродаын збылыс сушществујтө, но сїјө лыддө, мыј проект оз представлајт ыжыд інтерес сы вөсна, мыј збылвылас сїјө абу Конституцијалөн проект, а куш кабала тор, куш көсјыгөм, кодөс арталөма сы вылө, медем вөчны кушөмкө мањовр да пөрјавны јөзөс. Секи-жө најө содтоны, мыј буржык проект СССР ез і вермы сетны сы вөсна, мыј ачыс СССР абу государство, а сөмын—географическөј понатїе (*ставөн сералөны*), а абу-кө сїјө государство, то і Конституцијаыс сылөн оз вермы лоны збыл Конституцијаөн. Крїтікјас тајө группаса төдчана представїтел, шенчана көт абу, германскөј офїціоз „дејтше дїпломатїш—Полїтїше Корреспондєнц“. Тајө журнал вескыда шуө, мыј СССР-лөн Конституција проект ем прөстөј көсјыгөм, пөрјасөм, „потомкїнскөј деревна“. Сїјө падјавтөг шуө, мыј СССР абу государство, мыј СССР „представлајтө оз мыјкө мөдтор, а стөча урчїтан географическөј понатїе“ (*ставөн сералөны*), мыј СССР-лыс Конституција оз поз та вөсна прїзнајтны збыл конституцијаөн.

Мыҗ шуны ташом, позө-кө шуны, критикјас јылыс?
Аслас мојдјас-вистјас пыщкыс өткын великөј роч писател Шщедрин сетө бјурократ-самодурлыс, зев еша гөгөрвоысгыс да мөмөтлыс, но вывти вылө пуксыс-лыс да ретівлыс тип. Сы бөрын, кор тајө бјурократыс сылы „döveritөм“ областын, уна сурс олысөс бырөдөмөн да уна дас кар сөтөмөн, лөсөдіс „пөрадок да тишина“, сјјө виçөдліс гөгөрбок да горизонт вылыс казалис Америкаөс, ферт, еша нималана странаөс, көні емөс, вөлөмкө, народөс смущајтыс кушөмкө свободајас, да көні государствоөн вескөдлөны мукөд методјасөн. Бјурократ казалис Америкаөс да јона скөрміс: кушөм тајө страна, кыс сјјө бостөйс, кушөм сөшөм основаңје сөрті сјјө өлө? (Ставөн сөралөны, аплодісментјас.) ферт, сјјөс случајнөја востісны некымын нем сајын, но оз-өмөј поз бөр сјјөс тупкыны, медым дукуыс сылөн зік ез вөв? (Ставөн сөралөны.) I тајөс шуөм бөрын пуктіс резолюціја: „Бөр тупкыны Америкаөс“! (Ставөн сөралөны.)

Меным кажитчө, мыҗ „фөјтше сөпломатіш—Політіше Корреспондөнц“-ыс господајас кығи валөн кык војт өткөдөс Шщедринскөј бјурократкөд. (Ставөн сөралөны, ошкана аплодісментјас.) Тајө господајаслы СССР важөн-ңин гаддөстіс сіннысө. дасөкмыс во СССР сулалө кығи мајак, став мірсыс рабочөј классөс заражајтө мөздысан мөвпөн да рабочөј класс врајаслыс кыпөдө бөшенство. I сјјө, тајө СССР-ыс, вөлөмкө, не сөмын прөста существујтө, но весігтө быдмө, і не сөмын быдмө, но весігтө төдчана өдјасөн быдмө, і не сөмын төдчана өдјасөн быдмө, но весігтө сочїнајтө выд Конституціјалыс проект, коді шы-

чөдө жöзлыс вежöрсө, пыртö выл нафејаяс увтыр-
тана классјаслы. (*Аплодiсментјас.*) Кызі-нө та бöрын
не скöравны германскöј офиціозыс господајаслы? Ку-
щöм тајö страна, лок горшöн горзöны најö, кущöм
сешöм основаније серте сiјö сушществуйтö (*ставөн
сералöны*), i востiсны-кö сiјöс 1917-öд вöса Октабр-
ын, то мыјла оз поң сiјöс бөр тупкыны, мед дукус
сылөн зік ез вöв? I тајöс шуöм бöрын, шуiсны:
бөр тупкыны СССР-öс, јуöртны ставлы кывмөн, мыј
СССР, кызі государство, оз сушществуйт, мыј
СССР абу мыјкö мөдтор, а прöстöј географическöј
понатије! (*Ставөн сералöны.*)

Америкаöс бөр тупкөм јылыс резолюција пуктигөн
Щедринскöј бјурократ, көф ескö i вывте мөмөт сiјö
вöлі, век-жö аззiс ас пыщсыс реалнöја гөгөрвоан
элементјас, кор сен-жö аслыс шуiс: „Но, тыдалö,
тајö абу ме сајын“. (*Ызöбтöмөн гажаа сералöм,
бурнöј аплодiсментјас.*) Ме ог төд, тырмас-ö гер-
манскöј офиціозыс господајаслөн вежөрныс гөгөрво-
ны, мыј „тупкыны“ кабала вылын сiјö лiбö мөд госу-
дарствоöс најö, дерт, вермасны, но сорнитны-кö
збылыс, „тајö абу на сајын“... (*Ызöбтöмөн гажаа
сералöм, бурнöј аплодiсментјас.*)

Бостны-кö сiјö тор, мыј СССР-лөн Конституцијаыс
ем бытгөкө прöстöј көсјысөм, „поғомкинскöј деревна“
да с. в., то мем окота ескö вöлі ыстысны гоз-мөд
урчитөм фактјас вылө, кодјас вiсталöны асныс ас
вöснаныс.

1917-öд воö СССР-са народјас шыбытiсны бур-
жуазијаöс да лөсөдiсны пролетариатлыс дiктатура,
лөсөдiсны Советскöј власт. Тајö факт, а абу көсјысөм.

Сесса, Сöветскöј власт лıквідıрујтıs помещıк-
јаслыг класс да сетıs крестаналы 150 мıллон гек-
тарыг унжык вöвлöм помещıчöј, каженнöј да ма-
настырскöј мујас, да тајö—сıјö мујасгыс öтар, кодјас
вöліны і возжыксö крестана кын. Тајö факт, а абу
кöсјысöм.

Сесса, Сöветскöј власт експропрıрујтıs капıта-
лістјаслыг класс, мырддıs налыг банкјас, заводјас,
кöрттујјас да проıзводство мукöд öрудıејас да
средствојас, јöзöдıs најöс соціалıстıческöј собствен-
ностöн да пуктıs тајö предпрıятıејасöн јуралысјасö
рабочöј класслыг медбур војтырöс. Тајö факт, а абу
кöсјысöм. *(Куға һужалан аплöдısментјас.)*

Сесса, промышленностöс да вıзму овмöсöс выл,
соціалıстıческöј панасјас вылын, выл технıческöј база-
öн котыртöм бöрын, Сöветскöј власт шедöдıs сıјöс,
мыј öнı СССР-ын вıзму ужалöм сетö 1½ пöв
унжык продукціјасö, војнаöзса кадын сертı, інду-
стрıја вöчö 7 пöв унжык продукціјасö, војнаöзса ка-
дын сертı, а народнöј доход быдмıs 4 пöв, војнаöз-
са кадкöд öтластıтöмöн. Ставыс тајö—фактјас, а абу
кöсјысöмјас. *(Куға һужалан аплöдısментјас.)*

Сесса, Сöветскöј власт бырöдıs ужтöмалöм, пöр-
тıs олöмö уж вылö право, шојччöм вылö право,
образованıе вылö право, обеспечıtıs рабочöјјаслы,
крестаналы да інтеллігенціјалы буржык материалнöј
да культурнöј условıејас, обеспечıtıs всеобщшöј,
вескыд да равнöј бöрјысан правајас гражданаöн гу-
сöн гöлöсүтıгöн олöмö пöртöм. Ставыс тајö—факт-
јас, а абу кöсјысöмјас. *(Куға һужалан аплöдıs-
ментјас.)*

Медбöрын, СССР сетис вьл Конститүциялыс про-
ект, кодi абу кöсјысöм, а тајö быдöнлы тöдса факт-
јассö регистрiрујтöм да законодателнöја закрепiтöм,
сiјöс, мыј-нын шедöдöма да завојујтöма, регистрiруј-
тöм да законодателнöја закрепiтöм.

Јуавсö, кытчö воö тајö став бöрас германскöј
официозыс господајаслөн „потомкинскöј деревнајас“
јылыс болгöмыс, оз-кö сыö, мыј најö пунктисны могөн
дебны народыс СССР јылыс правдасö, ылöдны на-
родсö, пöрјавны сiјöс.

Ташöмöс фактјас. А фактјас, кыч шуöны, упр'а-
мöј тор. Германскöј официозыс господа вермасны
шуны, мыј сымын локжык фактјаслы. (*Ставöн сера-
лöны.*) Но сёки налы позö вочавиғны тöдса роч пого-
ворка кывјасөн: „дуракјаслы закон абу гiжöма“. (*Га-
жа серам, куға нужалан аплöдисментјас.*)

Критiкјаслөн *којмöд* группа абу прöтив признaйт-
ны Конституция проект сaјын iзвестнöј достоинст-
војас, сiјö лыддö сiјöс бур торјөн, но сiјö, аған-
ныд-ö, зев сомневајтчö, медым кущöм сурö полоче-
нијејассö сылыс позö вöли пöртны олöмö, öд сiјö
убедитчöма, мыј тајö положенијејассö вообщце оз
поз олöмö пöртны да колöны кабала вылын. Тајö,
небыда шуöмөн, скептикјас. Најö, тајö скептикјасыс,
емöс став странајасын.

Колö шуны, мыј накöд ми паныдасам ог медвоғза-
ыс. 1917-öд воын, большевикјасөн власт бостигөн, скеп-
тикјас шулисны: большевикјас, пöжалуј, абу лок вој-
тыр, но властөн налөн делöыс оз артмы, најö про-
валитчасны. Но, делö вылас лоис, мыј провалитчисны
ез большевикјас, а скептикјас.

Гражданскöй война да иностранный интервенция дыржи скептікжаслөн тајо группаыс шулис: Сöветскöй власт, ферт, абу локтор, но феникин Колчаккөд да содтөд иностранецјас, пöжалуј, öдöлитасны сійöс. Но, делö вылас лоис, мыј скептікјас і тани просчитайт-чисны.

Кор Сöветскöй власт јöзöдис первојја вiтвоса план, скептікјас бара петисны сцена вылö, шуöмөн: пјатилетка, ферт, бур делö, но öдва-кө сійö олөмө пöртана, колö чajtны, мыј большевикжаслөн пјатилеткаөн делöыс оз артмы. Но фактјас петкөдлисны, мыј скептікјаслы бара ез везит: вiтвоса план вöли пöртöма олөмө нол воөн.

Тајöс-жö колö вiставны выл Конституция проект јылыс да сійöс скептікјасөн критікујтöм јылыс. Сулалö вöли јöзöдны проект, медем критікжаслөн тајо группаыс вылыс петкөдчис сцена вылын аслас шогсана скепсиснас, аслас сомненијејаснас Конституцијалыс öткымын положенијејассö олөмө пöртöм куза. Абу некушöм подув сомневајтчыны сыын, мыј скептікјас провалитчасны і тајо случаяс, провалитчасны öни сiз-жö, кызи најö ез öтчыд-нин провалитчывлыны војдөр.

Критікжаслөн *нолөд* группа, выл Конституцијалыс проект атакујтигөн характерізујтö сійöс, кызи „векыдыв вешјöм“, кызи „пролетаріат диктатураыс öткажитчöм“, кызи „большевицскöй режим ликвидірујтöм“. „Большевикјас векыдыв шатовтчисны, тајо факт“—шуöны најö разнöй гөлöсјасөн. Медса-нин зiлöны та боксаң öткымын полскöй да мыјкөмында американскöй газетјас.

ција Мыј шуны тајө, позө-кө шуны, критікјас јылыс?
скөј Рабочөј класс диктатуралыс подувсө паскөдөм-кө
да да диктатураөс обществоөн государственнөја вескөд-
Но, лан гібкөјжык, сізкө,—ыжыд вынјөражык сістемаө
ајт- пөртөм-кө наөн трактуютчө оз кызі рабочөј класслыс
диктатурасө јонмөдөм, а кызі сіјөс слабмөдөм либө
оса весігтө кызі сыыс өткажитчөм, то позө і јуавны: а
мөн: төдөны-ө вообщце тајө господажасыс—мыј сіјө лөө
өмө рабочөј класслөн диктатураыс?

ет- Соціалзмлыс победајас законодателнөја закрепі-
мыј төм-кө, индустриализацијалыс, коллективизацијалыс да
өр- демократизацијалыс успехјас законодателнөја закрепі-
төм-кө налөн шусө „вескыдвыв вешјөмөн“, то позө і
ект јуавны: а төдөны-ө вообщце тајө господажасыс—мыјөн
Су- торјалө шујгаыс вескыдыс? (*Ставөн сепалөны, апло-*
лөн *дисментјас.*)

лас Оз вермы лоны сомненіје, мыј тајө господажасыс
ту- помөз зүгсісны Конституціја проектөс асланыс криті-
ку- кујтөмын да, зүгсөм бөрас, зүгсісны вескыдсө шујгакөд.

мыј Оз поз тајө случај куза не ускөдлыны төдвылө
ит- Гогол „Мјортвыје душиыс“ Пелагеја нима дворовөј
ит- нылкаөс. Сіјө, кызі висталө Гогол, бостсіс кызкө
ныс петкөдлыны Чічіков кучер Селифанлы туј, но ез куж
ес- торјөдны тујлыс вескыдладор боксө шујгаладор бок-
ыс- сыс да зүгсіс да вескаліс лөсыдтөм положеніјеө. Ко-
ру- лө признајтны, мыј польскөј газетјасыс мјан критікјас,
ајө најө став амбіціја вылө вічөдтөг, век-жө ез ылө мун-
нын „Мјортвыје душиыс“ дворовөј нылка Пелагеја
нда вежөртан уровнеыс. (*Аплодисментјас.*) Ускөдланныд-
кө төдвылад, кучер Селифан азсіс коланаөн відны Пе-
лагејаөс вескыдөс да шујгаөс сорлалөмыс, сылы шу-

өмөн: „Ек те, сөдкока... он төд, көні вескыдвыв, көні шујгавыв“. Меным кажитчө, мыј коліс ескө таҕ-жө відны мијанлыс несуг крітікјасөс, налы шуөмөн: ек ті, горе-крітікјас...он төдө, көні вескыдвыв, көні шујгавыв. (*Куға нужалан аплодісментјас.*)

Медбөрын, крітікјаслөн нөшта өтї группа. Возҕажык группаыс-кө мыждө Конституціалыс проектсө рабочөј класс диктатураыс өткажитчөмыс, то тајө группа мыждө сіјөс, мөдарө, сыс, мыј проект нїнөм оз веж СССР-са өнїја положенїеын, мыј сіјө вөрзөдтөг колө рабочөј класслыс диктатура, оз леҕ політїческөј партїјаяслы свобода да вынаөн колө өнїја вескөдлан положенїесө коммуністјас партїјалыс СССР-ын. Такөд щөщ крітікјаслөн тајө группаыс лыддө, мыј СССР-ын партїјаяслы свобода абутөмлун ем демократїзмлыс подувјассө торкан прїзнак.

Мем лоө прїзнајтны, мыј выл Конституціалөн проект збылыс вынаөн колө рабочөј класс диктатуралыс режім, сіҕ-жө кыҕи вежтөг колө өнїја вескөдлан положенїе Коммуністїческөј партїјалыс СССР-ын. (*Бурнөј аплодісментјас.*) Уважајемөј крітікјас-кө тајөс лыддөны Конституціја проектлыс тырмытөмторјөн, то поҕө сөмын жалїтыштны тајылыс. А мї, болшевікјас, лыддам тајөс Конституціја проект достоинствоөн. (*Бурнөј аплодісментјас.*)

Бостны-кө разнөј політїческөј партїјаяслы свобода јылыс, то мї кутчысам тани неуна мөдҕык віҕөдласјасө. Партїја ем класслөн јукөн, сылөн воҕынмуныс јукөн. Некемын партїја, а сіҕкө і партїјаяслы свобода вермас лоны сөмын сещөм обшествоын, көні емөс антагонїстїческөј классјас, кодјаслөн інте-

ресјасыс враждебнөјөс да мiрiтчытөмөс, көнi емөс, шуам, капиталистјас да рабочөјјас, помещиқјас да крестјана, кулақјас да беднота да с. в. Но СССР-ын абу-нин сесса ташөм классјасыс, кычi капиталистјас, помещиқјас, кулақјас да с. в. СССР-ын ем сөмын кык класс, рабочөјјас да крестјана, кодјаслөн интересјасыс не сөмын абу враждебнөјөс, а мөдарө,— дружественнөјөс. Сiзкө, СССР-ын абу подулыс некымын партија сушществуйтөмлы, а сiзкө i тајө партијаяс свободады. СССР-ын ем подув сөмын өтi партијалы, Коммунистическөј партијалы. СССР-ын вермас сушществуйтны сөмын өтi партија—коммунистјаслөн партија, кодi повтөг да помөз дорјө рабочөјјаслыс да крестјаналыс интересјассө. А мыј сiјө оз лока дорјы тајө классјаслыс интересјассө, таын өдва-кө вермас лоны кущөмкө сомневайтчөм. (*Бурнөј аплодисментјас.*)

Горнитөны демократија жылыс. Но мыј сiјө демократијаыс? Демократија капиталистическөј странајасын, көнi емөс антагонистическөј классјас, медбөрынсө, ем вынајаслы демократија, озыр ещажықјаслы демократија. Демократија СССР-ын, мөдарө, ем ужалысјаслы демократија, мөдногөн-кө, ставлы демократија. Но таыс петө, мыј демократизмлөн подувјасыс торкөны оз СССР выл Конституција проектөн, а буржуазнөј конституцијаясөн. Со мыј вөсна ме думайта, мыј СССР-лөн Конституција ем мiрын зiк өтi помөзыс демократическөј конституција.

Тақи сулалө делөыс СССР-са выл Конституција проектөс буржуазнөј криґикујтөмкөд.

V.

КОНСТИТУЦИЈА ПРОЕКТӨ ВЕСКӨДӨМЈАС ДА СОТӨДЈАС.

Вужам Конституција проектө вескөдөмјас да сотөдјас жылыг вопросө, кодјасөс сетисны граждана-
јас проектсө став народөн обсуждајтгөн.

Конституција проектсө став народөн обсуждајтөм
сетис, кыңи төдам, велуна вескөдөмјас да сотөдјас.
Најөс ставсө публікујтөма советскөј печатын. Вескө-
дөмјас унасікаслун вөснаыс да налөн неөткод дон
вөснаыс коліс ескө најөс јукны, ме ногөн, кујим ка-
тегоріја вылө.

Вескөдөмјас первојја категоріјалөн аслыспөлөс-
луныс сыын, мыј најө висталөны оз Конституција
вопросјас жылыг, а вөзө лоан законодательнөј органјас
быдлунја законодательнөј уж вопросјас жылыг. Стра-
ховаңијелөн торја вопросјас, колхознөј строітелство-
лөн өткымын вопросјас, промышленнөј строітелство-
лөн өткымын вопросјас, фінансөвөј уж вопросјас,—
тащөмөс темајасыс тајө вескөдөмјасыслөн. Тыдалө,
тајө вескөдөмјасыслөн авторјасыс асныс ез гөгөр-
воны Конституционнөј вопросјас да быдлунја законо-
дательство вопросјас костыс торјалөмсө. Бурещ та
вөсна најө зілөны пыртны Конституцијаө кың по-
чө унжык законјас, делөсө сыө вайөдөмөн, медем
пөртны Конституциясө законјас свод кодө. Но

конституціаыд абу законјаслөн свод. Конституціа ем основнөй закон, і сөмын основнөй закон. Конституціа оз ісклучајт, а предполагајтө воґө лоан законодателнөй органјаслыс пырмунан законодателнөй ужсө. Конституціа сетө юридическөй подув тащөм органјас воґө лоан законодателнөй ужыслы. Та вөсна тащөм сама вескөдөмјасыс да содтөдјасыс, кодјаслөн абу вескыд отношеніеыс Конституціјалы, колө лоны, ме ногөн, ыстөмаөг странаса воґө лоан законодателнөй органјасө.

Мөд категорияас колө отнеситны сещөм вескөдөмјас да содтөдјас, кодјас зілөны пыртны Конституціаө історическөй справкајаслыс элементјас либө декларацијалыс элементјас сы јылыс, мыј нөшта езна шедөд Советскөй власт да мыј сылы колө шедөдны воґөвылө. Пасјыны Конституціаын, кушөм сөкыдлунјас венісны уна војас чөжөн партіја, рабочөй класс да став ужалысјас социализм победа вөсна тышын; індыны Конституціаын советскөй двіженіеыс медбөрја цельсө, мөдногөн-кө, полнөй коммунистическөй общество стрөитөм,— тащөмөг темајасыс тајө вескөдөмјасыслөн, кодјас емөг уна вариацијасын. Ме чајта, мыј тащөм вескөдөмјассө да содтөдјассө сіґ-жө колө вештыны бокө, кыґи Конституціа дінө вескыд отношеніе куттөмјасөс. Конституціа ем сіјө шедөдөмторјассө, кодјасөс шедөдөма да обеспечтөма-нын, регіструјтөм да законодателнөја закрептөм. Мі-кө огө көсјө торкны Конституціалыс тајө основнөй характерсө, мјанлы оз ков сіјөс тыртны важ јылыс історическөй справкајасөн либө СССР-са ужалыс јөзлөн воґө лоан завојеваніејас јылыс декла-

раціјасөн. Тајо делёыслы мјан емөг мукөд тујјас да мукөд документјас.

Медбöрын, којмөд категоріјаө колө отнесітны сещөм вескөдөмјас да содтөдјас, кодјаслөн ем вескыд отношеніе Конституціја проект дінө.

Тајо категоріјаса вескөдөмјасыслөн ыжыджык јукөныс кутө редакціоннөј сам. Та вöсна најөс позіс ескө сетны тајо Сјезд Редакціоннөј Коміссіјаө, кодөс, ме чајта, лөсөдас Сјезд, сылы выл Конституціја текстылыс окончателнөј редакціјасө лөсөдны пөрүчитөмөн.

Бостны-кө којмөд категоріјаса мукөд вескөдөмјассө, то најө кутөны јона ыжыджык төдчанлун, да на јылыс ковмас, ме ногөн, шуны тані некымын кыв.

1) Медвоз Конституціја проект первојја статјаө вескөдөмјас јылыс. Ем ноль вескөдөм. Öтїкјас вөзјөны „рабочөјјаслөн да крестаналөн государство“ кывјас пыддї шуны: „ужалыс јөзлөн государство“. Мөдјас вөзјөны „рабочөјјаслөн да крестаналөн государство“ кывјас дінө содтыны: „да ужалыс інтеллігенціјалөн“. Којмөдјас вөзјөны „рабочөјјаслөн да крестаналөн государство“ кывјас пыддї шуны „СССР феррїторіја вылын олыс став расајаслөн да націоналностјаслөн государство“. Нөлөдјас вөзјөны „крестана“ кывсө вежны „колхознїкјас“ кывјөн лїбө кывјасөн „соціалїстїческөј вїзму овмөсын ужалыс јөзлөн“.

Колө-ө прїмітны тајө вескөдөмјассө? Ме чајта, мыј оз ков.

Мыј јылыс вїсталө Конституціја проектлөн первојја статјаыс? Сїјө вїсталө советскөј обществово классөвөј состав јылыс. Вермам-ө мї, маркїстјас,

мунны бокіті Конституціяын міжан общество классөвөј состав жылыг вопросы? Огө, огө вермө. Советскөј общество, кыңи төдам, состоитө кык классыг, рабочөјжасыг да крестанаыг. Конституціа проектлөн первојја статјаыс та жылыг бурещ і висталө. Сіңкө, Конституціа проектлөн первојја статјаыс лучкі петкөдлө міжан обществолыг классөвөј составсө. Вермасны жуавны: а ужалыг інтеллигенціа? Интеллигенціа некор ез вөв дај оз вермы лоны классөн, —сіјө вөлі і колө прослојкаөн, коді рекрутірујтө ассыс шленјассө обществоваса став классјас пөвстыс. Важ кадө інтеллигенціа рекрутірујтліс ассыс шленјассө двор'ана пөвстыс, буржуазіа пөвстыс, мыкөмында крестана пөвстыс да сөмын неуна рабочөјжас пөвстыс. Міжан советскөј кадө інтеллигенціа рекрутірујтө ассыс шленјассө медсасө рабочөјжас да крестана пөвстыс. Но көт кыңи сіјө ез рекрутірујтчы да көт кушөм характер сіјө ез кут, інтеллигенціа векжө ем прослојка, а абу класс.

Оз-ө тајө торјыс топөд правојассө ужалыг інтеллигенціялыг? Некушөма! Конституціа проектлөн первојја статјаыс висталө оз советскөј обществоваса уна сікас слөјжаслөн правојас жылыг, а сіјө обществоваса классөвөј состав јывсыс. Советскөј обществоваса уна сікас слөјжаслөн правојас жылыг, сы лыдын ужалыг інтеллигенціа правојас жылыг, виставсө медсасө Конституціа проект дасөд да дасөтікөд главајасын. Тајө главајассыс тыдалө, мыј рабочөјжас, крестана да ужалыг інтеллигенціа қик өткофөс правојаснас странаса хожајственнөј, політическөј, общественнөј да культурнөј олөм став јукөдјасын. Сіңкө,

ужалыс інтэлігенціялыс правојассө топөдөм жылыс еорныс оз вермы і лоны.

Тажөс-жө колө шуны СССР составө пырыс націјајас да расајас жылыс. Конституціја проект мөд главаын шуөма-нын, мыј СССР ем свободнөј сојуз өткөд право націјајаслөн. Сулалө-ө мөдыс казтывны тајө формуласө Конституціја проект первојја статјаын, коді вісталө оз сөветскөј обществоса національнөј состав жылыс, а сіјө классөвөј состав жылыс? Гөгөрвоана, мыј оз сулав. Бостны-кө СССР составө пырыс націјајас да расајас правојас жылыс, то та жылыс віставсө Конституціја проект мөдөд, дасөд да дасөтікөд главајасын. Сіјө главајассыс тыдалө, мыј СССР-са націјајас да расајас пөлзүйтчөны өткөд правојасөн странаса хожајственнөј, політическөј, общественнөј да культурнөј олөм став јукөдјасын. Сізкө, оз вермы і лоны еорныс національнөј правојас топөдөм жылыс.

Сіз-жө ез вөв ескө вескыдөн вежны „крестанін“ кыв „колхоэнік“ кывјөн лібө „соціалістическөј віз-му овмөсса ужалыс јөз“ кывјасөн. Өтік-кө, крестана пөвстын колхоэнікјас кынці емөс нөшта мілльон двор дорыс унжык неколхоэнікјас. Кыці накөд лоны? Оз-ө көсјыны тајө вескөдөмјасыслөн авторјасыс шыбытны најөс шщөт вылыс? Тајө ескө вөлі төлктөм. Мөд-кө, кызвын крестанаыс-кө кутіс нуөдны колхознөј овмөс, то тајө оз-на ло, мыј сіјө абу-нын крестанство, мыј сылөн абу сөгса аслас лічнөј овмөс, лічнөј двор да с. в. Којмөд-кө, ковміс ескө секі вежны сіз-жө „рабочөј“ кыв „соціалістическөј промышленностса труженнік“ кывјасөн, кодөс мыјлакө

веккөдөм сетыс авторјас оз вөзјыны. Медбөрын, мијан-өмөј бырыны-нын рабочөјјаслөн класс да крестаналөн класс? А најө-кө ез бырны, то сулалө-ө кірітны кывјас лыдсыс налы установітчөм нимјассө? Веккөдөм сетыс авторјасыс, тыдалө, кутөны төдвылын оз талунја, а воқө лоан общество, кор классјас оз нин лоны да кор рабочөјјас да крестана пөрасны једінөј коммунистическөј обществоса труженникјасө. Најө, сізкө, збылвылө котөртөны воқө. Но Конституцијасө лөсөдігөн колө петны оз воқө лоанаыс, а талунјаыс, сыыс, мыј ем-нин. Конституција оз вермы дај не должен котөртны воқө.

2) Воқө мунө веккөдөм Конституција проект 17-өд статјаө. Веккөдөмыс сыын, мыј вөзјөны зікөз шыбытны Конституција проектыс 17-өд статјасө, коді висталө Сојузнөј республикајаслы СССР-ыс свободнөја петны право колөм јылыс. Ме чајта, мыј тајө вөзјөмыс абу вескыд да сы вөсна оз вермы лоны примітөма Сјездөн. СССР ем доброволнөј сојуз өткод праваа Сојузнөј республикајаслөн. Шыбытны Конституцијаыс статја СССР-ыс свободнөја петан право јылыс,— лоө тајө сојузыслыс доброволнөј самсө торкөм. Вермам-ө ми мунны тајө восков вылас? Ме чајта, мыј ог вермө дај не долженөс мунны тајө восков вылас. Шуөны, мыј СССР-ын абу нитік республика, коді ескө көсјіс петны СССР составыс, мыј та вөсна 17-өд статја оз кут практическөј төдчанлун. Мыј мијан абу весіг өті республика, коді ескө көсјіс петны СССР составыс, тајө, ферт, збыл. Но татыс некущөма оз пет, мыј мијанлы оз ков гіжны Консти-

туціяын Союзнӧй республикаяслыг СССР-ыг свободнӧја петӧм вылӧ правосӧ. СССР-ын сӧз-жӧ абу сешӧм Союзнӧй республика, кодӧ ескӧ кӧсјис пӧдтыны мӧд Союзнӧй республикаӧс. Но татыс некущӧма оз пет, мыј СССР Конституціяыг колӧ лоны шыбытӧма Союзнӧй республикаяслыг ӧткод правожас јылыг вӧсталыг статја.

3) Воӧ ем вӧзјӧм содтыны Конституціја проектлыг мӧд главасӧ выл статјаӧн, кодлӧн пыщкӧсыс лоӧ сыын, мыј автономнӧй сӧветскӧй социалистическӧй республикајас хоҗајственнӧй да культурнӧй развӧтіјейын колана уровеньӧз воӧм мыстӧ вермасны лоны преобразујтӧмаӧс сојузнӧй сӧветскӧй социалистическӧй республикајасӧ. Поӧ-ӧ примӧтны ташӧм вӧзјӧмсӧ? Ме чајта, мыј оз ков тајӧс примӧтны. Сӧјӧ абу вескыд не сӧмын аслас пыщкӧс боксаыс, но ӧ аслас мотивјас боксаыс. Оз поӧ мотивујтны автономнӧй республикајасӧс сојузнӧй республикајас разрадӧ вужӧдӧмсӧ најӧ хоҗајственнӧй да культурнӧй сӧвмӧмӧн, сӧз-жӧ кыҗӧ оз поӧ мотивујтны сӧјӧ лӧбӧ мӧд республикаӧс автономнӧй республикајас лыдӧ колӧмсӧ сӧјӧ хоҗајственнӧй да культурнӧй бӧрӧ колӧмӧн. Тајӧ ескӧ вӧлі ез марксистскӧй, ез лењинскӧй подход. Татарскӧй Республика, шуам, колӧ автономнӧјӧн, а Казахскӧй Республика лоӧ сојузнӧјӧн, но тајӧ нӧшта озна ло, мыј Казахскӧй Республика культурнӧй да хоҗајственнӧй развӧтіје вӧдӧдлас боксаң сулалӧ вылынжык Татарскӧй Республикаыс. Фелӧыс бурещ мӧдарӧ. Тајӧс-жӧ колӧ шуны, например, Немцев Поволжја Автономнӧй Республика јылыг да Киргизскӧй Сојузнӧй Республика јылыг, кодјас пыщкыс первојјаыс

культура да овмөс боксаң сулалө вылынжык мөдсыс, көт і колө автономнөј республикаөн.

Кушөмөс сiјө признақасыс, кодјаслөн емлуныс сетө подув автономнөј республикајасөс сојузнөј республикајас разрадө вужөдөм вылө?

Најө, тајө признақасыс,— кујим.

Өтік-кө, колана, медем республика вөлі окраиннөјөн, кодөс абу кышалөма быд боксаң СССР территорияөн. Мыјла? Сы вөсна, мыј сојузнөј республика сажын-кө колө ССР Сојузыс петан право, то колө, медем сојузнөјөн лоөм тајө республикаыслөн вөлі поғанлун логическөја да збылвылө сувтөдны вопрос сыөн СССР-ыс петөм жылыс. А тащөм вопроссө вермас сувтөдны сөмын сешөм республика, кодi, шуам, орчча кушөмкө иностраннөј государствокөд да, сiқкө, абу кышалөма быд боксаң СССР территорияөн. Ферт, мијан абуөс республикајас, кодјас ескө збылвылө сувтөдiсны вопрос СССР-ыс петөм жылыс. Но колө-кө сојузнөј республика сажын СССР-ыс петөм вылө право, то колө делөсө сувтөдны сiғi, медем тајө правоыс ез пөр куш да төлктөм кабала торјө. Бостам, шуам, Башкірскөј либө Татарскөј Республикаөс. Шуам, мыј тајө автономнөј республикајассө вужөдiм сојузнөј республикајас разрадө. Вермiсны ез ескө најө сувтөдны вопроссө логическөја да збылвылө СССР-ыс асланыс петөм жылыс? Ез, ез вермыны ескө. Мыјла? Сы вөсна, мыј најө быд боксаң кышалөмаөс сөветскөј республикајасөн да областјасөн да налы, вескыда-кө шуны, некытчө петнысө СССР составыс. (*Ставөн еералөны, аплодiсментјас.*) Та вөсна тащөм республи-

лікажассө сојузнөј республікајас разрадө вужөдөмыс вөлі ескө невескыдөн.

Мөд-кө, колана, медем сөветскөј республікалы ассыс нөмсө сетыс националностыс республікаас вөлі јонжыка лөбө омөлжыка өтчукөрын кызвыннас. Бостны, шуам, Крымскөј Автономнөј Республікаөс. Сіјө ем окраиннөј республіка, но тајө республікаас крымскөј татара абу унжыкыс, мөдарө, — најө сені ещажыкыс. Сіңкө, вөлі ескө невескыдөн да нелогичнөјөн вужөдны Крымскөј Республікаөс сојузнөј республікајас разрадө.

Көјмөд-кө, колана, медем республікаыс вөлі ез зев ічөт аслас јөз лыд сертыс, медем сені вөлі јөзыс, шуам, ез ещажык, а унжык көт-нын мөллоныс. Мыјла? Сы вөсна, мыј вөлі ескө невескыдөн чajtны, мыј ічөтік сөветскөј республіка, кодлөн еща јөз да һеыжыд арміја, верміс артавны һезавісімөј государственнөј олөм вылө. Öдвa-кө позө сомһевајтчыны, мыј імперіалістическөј хіщнікјас өдјө ескө бостісны сіјөс асланыс кіјасө. Ме думajта, мыј абу-кө тајө кујим объективнөј признакыс, вөлі ескө невескыдөн өніја історическөј моментө сувтөдны вөпрос сіјө лөбө тајө автономнөј республікаөс сојузнөј республікајас разрадө вужөдөм јылыс.

4) Воқө вөзјөны кірөтны 22-өд, 23-өд, 24-өд, 25-өд, 26-өд, 27-өд, 28-өд да 29-өд статјаясыс сојузнөј республікајасөс крајјас да областјас вылө адміністративно-террөторіальнөј јуклөм јылыс подрөбнөј перөчөслөніје. Ме думajта, мыј тајө предложөніјеыс сіңжө абу прөмітана. СССР-ын емөс јөз, кодјас зев радејтөны һекущөма музлытөг вылыс-вылпөв шө-

равны крајјас да областјас, і вајоны тајон путаница да ужын неуверенност. Конституција проект лосөдө тащом јозыслы көртвом. І тајө зев бур сы вөсна, мыј тані, кычі і уналаын мукөдлаын, требутсө мијан уверенностлөн атмосфера, требутсө стабільност, јасност.

5) Вітөд вескөдөм інмө 33-өд статјалы. Лыдфөны, мыј абу колана лөсөдны кык палата да вөзјоны бырөдны Националностјаслыс Сөвет. Ме думајта, мыј тајө вескөдөмыс сіз-жө неправіліној. Өтпалатаа сістема вөлі ескө буржык кыкпалатаа сістемаыс, СССР-кө ескө вөлі једінөј националнөј государствоөн. Но СССР абу једінөј националнөј государство. СССР, кычі ми төдам, ем унанаціоналнөј государство. Мијан ем верховнөј орган, көні представітөма *общөј* інтересјассө СССР-са став ужалыс јозлыс најө националностыс завесіттөг. Тајө — Сојузлөн Сөвет. Но СССР-са националностјаслөн общөј інтересјас кынчыыс емөс нөшта *асланыс торја, аслыспөлөс* інтересјас, кодјас јітчөмаөс најө националнөј особенностјаскөд. Поғө-ө пыдди не пуктыны тајө аслыспөлөс інтересјассө? Оз, оз поғ. Колө-ө спеціалнөј верховнөј орган, коді ме ескө төдчөдіс бурещ тајө аслыспөлөс інтересјассө? Кывшутөг колө. Оз вермы лоны сомневайтчөм, мыј тащом органтөгыс оз поғ ескө вөлі вескөдлыны тащом унанаціоналнөј государствоөн, кычі СССР. Тащом органыс ем мөд палата, СССР-са Националностјаслөн Сөвет.

Ыстысөны јевропејскөј да амеріканскөј государствојасса парламентскөј історіја вылө, ыстысөны сы

вылө, мыҗ кыкпалатаа система тајо странајасас сетіс сөмын мінусјас, мыҗ мөд палатаыс векжык пөрө реакция центрө да воҙо мунөмлы паныда тормозө. Ставыс тајо вернө. Но тајо мунө сы вөсна, мыҗ тајо странајасас палатајас костас абу равенствоыс. Кыҗи төдам, мөд палатаыслы оз шоча сетны правојас-сө первојја дорсыс унжык, да сөгса, кыҗи правілө, мөд палатаыс котыртсө оз демократическөј ногөн, оз шоча сылыс шленјассө вывсаң назначәтөмөн. Нөти сомневајтчытөг, тајо мінусјасыс оз лоны, нуөдны-кө палатајас костын равенство да мөд палатасө котыртны сәҗ-жө демократическөја кыҗи і первојјасө.

6) Воҙо вөзјөны Конституција проектө содтөд, коді требујтө кыкнан палатаса шленјаслыс лыд-сө өткофалөм. Ме думајта, мыҗ тајо предложенјесө поҙо вөлі ескө примітны. Тајо, ме ногөн, сетө јавнөј политическөј плусјас, сы вөсна, мыҗ төдчөдө палатајаслыс равенствосө.

7) Воҙо мунө Конституција проектө содтөд, код серті вөзјыссө Национальностјас Сөветө депутатјасөс бөрјыны сәҗ-жө, кыҗи і Сојузса Сөветө, вескыд бөрјысөмјасөн. Ме думајта, мыҗ тајо предложенјесө сәҗ-жө поҙо вөлі ескө примітны. Збыл, сәҗө вермас вөчны бөрјысөгөн кушөмсурө техническөј неудобствојас. Но сы пыдди сәҗө сетас ыжыд политическөј выігрыш сы вөсна, мыҗ сәҗө должен кыпөдны авторитетсө Национальностјас Сөветлыс.

8) Воҙо мунө содтөд 40-өд статја дінө, код серті вөзјыссө сетны Верховнөј Сөветса Президиумлы право издавајтны временнөј законодательнөј актјас. Ме думајта, мыҗ тајо содтөдыс невескыд і

оз вермы лоны примітѡма Сјездѡн. Колѡ, медбѡрын, помавны сїѡ положенїенас, кор законодательствујтѡ оз ѡтї кущѡмкѡ орган, а уна органјас. Тајѡ положенїеыс паныд мунѡ законјас стабільност принциплы. А законјаслѡн стабільностыс ѡнї мїжанлы колѡ јонжыка быд кадын дорыс. Законодательнѡј власт СССР-ын вермас олѡмѡ пѡртсыны сѡмын ѡтї органѡн, СССР-са Верховнѡј Сѡветѡн.

9) Воѡѡ вѡзјѡны содтѡд Конституција проект 48-ѡд статїаѡ, код сертї требујтѡны, медым ССР Сојуз Верховнѡј Сѡвет Презїдїумса председател бѡрјыссїс ез СССР-са Верховнѡј Сѡветѡн, а странаса став јѡзѡн. Ме думажта, мыј тајѡ содтѡдыс абу вескыд сы вѡсна, мыј тајѡ оз лѡсав мїжан Конституција пыщкѡслы. Мїжан Конституција сїстема сертї СССР-ын оз вермы лоны Верховнѡј Сѡветкѡд ѡтмоз став јѡзѡн бѡрјѡм једїноличнѡј презїдент, кодї ескѡ вермїс прѡтївѡпоставлајтны ассѡ Верховнѡј Сѡветлы. Презїдентыд СССР-ын коллегїалнѡј,—тајѡ Верховнѡј Сѡветлѡн Презїдїум, кытчѡ пырѡ щѡщ і Верховнѡј Сѡвет Презїдїумса председател, кодї бѡрјыссѡ оз став јѡзѡн, а Верховнѡј Сѡветѡн, да подѡтчѡтнѡј Верховнѡј Сѡветлы. Історїјалѡн опытыс петкѡдлѡ, мыј верховнѡј органјаслѡн ташѡм сїкас течасногыс ем меѡса демократїческѡј, кодї гарантїрујтѡ странаѡс ковтѡм случажностјасыс.

10) Воѡѡ мунѡ вескѡдѡм сїѡ-жѡ 48-ѡд статїаѡ Сенї шусѡ: СССР-са Верховнѡј Сѡвет Презїдїумын Председателѡс вежысјаслыс лыдсѡ содтыны дасѡтїкѡз сы могыс, медым быд Сојузнѡј Республикасан вѡлї председателѡс ѡтї вежыс. Ме думажта, мыј тајѡ

вескөдөмсө позө ескө вөлі примітны сы вөсна, мыј тајө бурмөдө делөсө да вермас сөмын јонмөдны СССР-са Верховнөј Сөвет Президиумлыг авторитетсө.

11) Воҙө мунө вескөдөм 77-өд статјаө. Сіјө требутө выль общесојузнөј народнөј комиссариат—Обороннөј промышленност куза Наркомат котыртөм. Ме думајта, мыј тајө вескөдөмсө сіз-жө колө ескө примітны (*анлодисментјас*) сы вөсна, мыј воиснин сы вылө кад, медем торјөдны мјанлыг обороннөј промышленност да сетны сылы колана наркоматскөј оформленіе. Мем кажитчө, мыј тајө верміс ескө сөмын бурмөдны мјанлыг странаөс дорјан делөсө.

12) Воҙө мунө вескөдөм Конституција проект 124-өд статјаө, коді требутө сіјөс вежны сы боксан, медем запретитны нуөдны религіознөј обр'адјас. Ме думајта, мыј тајө вескөдөмсө примітны оз поз сы вөсна, мыј сіјө оз ладмы мјан Конституција пыщкөскөд.

13) Медбөрын, нөшта өті вескөдөм, кодлөн ем јонжыка либө омөльжыка сушественнөј характер. Ме сорніта Конституција проект 135-өд статјаө вескөдөм јылыг. Сіјө вөзјө лішитны бөрјысан праваясыг религіознөј култса служителјасөс, вөвлөм белогвардејецјасөс, став важ јөзөс да јөзөс, кодјас оз занімајтчыны общепользнөј ужөн, либө көт-нин—тајө категоріјаса јөзыслыг огранічитны бөрјысан правожасө, сетны налы сөмын право бөрјысны, но не лоны бөрјөмајасөн. Ме думајта, мыј тајө вескөдөмсө сіз-жө примітны оз поз. Сөветскөј власт лішитіс бөрјысан

правојасыг Һетрудовөј да експлоататорскөј элемент-
јасөс ез век кежлө, а временнө, известнөј кадколас-
төз. Вөлі кад, кор тајө элементјасыс нуөдісны народ-
лы паныд открытөј војна да мунісны паныд совет-
скөј законјасы. Најөс бөрјысан правојасыг лішітөм
јылыг советскөј закон тајө паныд мунөмыслы вөлі
Советскөј властсаң воча кылөн. Сесаң ез еша кад
кол. Колөм кадколастнас мі шедөдім сіјөс, мыј экс-
плоататорскөј классјасөс бырөдөма, а Советскөј
власт лоіс некодөн вермытөм вынөн. Ез-ө во-нін
кад вылпөв відлавны тајө законсө? Ме думайта, мыј
воіс кад. Шуөны, мыј тајө өпаснө сы вөсна, мыј
вермасны сујыны странаса верховнөј органјасө Со-
ветскөј властлы враждебнөј элементјас, кодсурөјас
вөвлөм белогвардејецјас, кулакјас, попјас пөвстыг
да с. в. Но мыјыг-нө ескө сені повныыс? Көјінјасыг
повны, вөрө не ветлыны. (*Залын гажа шычөм, бурнөј
аплодіментјас.*) Öтi-кө, абу став вөвлөм кулакјас,
белогвардејецјас лібө попјас враждебнөјөс Совет-
скөј властлы. Мөд-кө, көнкө-кө народ і бөрјас
враждебнөј јөзөс, то тајө кутас петкөдлыны, мыј
міјан агітаціоннөј ужыд вывті омөла пуктөма, і мі
тырвыјө заслуживајтам тащөм позорсө, міјан агіта-
ціоннөј уж-кө кутас мунны большевістскөја, то на-
родыд аслас верховнөј органјасө оз лез враждеб-
нөј јөзөс. Січкө, колө ужавны, а не наргыны (*бур-
нөј аподіментјас*), колө ужавны, а не віччысны
сіјөс, мыј ставсө лоө дастөмөн сетөма адміністра-
тивнөј распоражеңіјесөн. Леңін нөшта 1919-өд во-
ын-на шуліс, мыј абу ылын сіјө кадыс, кор Совет-
скөј власт аззас полезнөјөн пыртны всеобщцөј

бөрҗысан право некущом ограниченијејастог. Бостө тӧдвыланыд: *некущом ограниченијејастог*. Тајӧс сӗҗӧ шулис сӗҗӧ кадас, кор иностраннӧҗ воҗеннӧҗ интервенцијаӧс абу-на вӧли лӗквӗдӗруҗтӧма, а миҗан промышленност да виҗму овмӧс вӧлины вывти омӧль положенијеын. Сӗҗӧ кадсаңыс коли 17 во-һин. Абу-ӧ кадһин, җортҗас, пӧртны олӧмӧ Ленинлыг индӧдсӧ? Ме думаҗта, мыҗ кад.

Со мыҗ шулис Ленин 1919-ӧд воын „РКП(б) программа проект“ һима аслас гӗҗӧдын. Разрешитӧ лыдҗыны:

„Медым ез лоны преходащӧҗ историческӧҗ надобностҗас невескыда обобщитӧмҗас, Р.К.П. должен разҗаснаҗтны уҗалыг җӧз массаҗаслы, мыҗ гражданаҗаслыг кущӧмкӧ җукӧн бӧрҗысан правогҗасыг лӗшитӧм некущӧма оз инмы Сӧветскӧҗ республикаын, кыҗи таҗӧ вӧвлӗ унҗык буржуазно-демократическӧҗ республикаҗасын, определоннӧҗ разрада гражданаҗаслы, кодҗасӧс нем кежланыс җӧздӧдӧма правоҗастӧмӧн, а инмӧ сӧмын эксплуататорҗаслы, сӧмын налы, кодҗас социалистическӧҗ Сӧветскӧҗ республикаса законҗаслы паныд ассыныс эксплуататорскӧҗ положениҗенысӧ отстаиваҗтӧмын, капиталистическӧҗ отношенииҗас сохраниҗтӧмын упорствуҗтӧны. Сӗҗкӧ, Сӧветскӧҗ республикаын, ӧтарсаң, социализм луныс-лун җонмӧмкӧд щӧщ да сещӧмҗаслӧн лыдыс чинӧмкӧд щӧщ, кодҗаслӧн объективнӧ ем позанлун кольчыны эксплуататорӧн лӗбӧ сохраниҗтны капиталистическӧҗ отношенииҗас, тӧдӧмыс чинӧ бӧрҗысан правогҗасыг лӗшитӧмҗаслӧн прӧчентыс. Ӗдва-кӧ ӧни Россияын таҗӧ

прөчентыс ыжыджык кык, кујим прөчентыс. Мө-
дарсан, медеа матыса кадө ортсыса нашествіе
бырөдөм да экспроприаторјасөс экспроприрујтөм
ештөдөм вермас, ізвестнөј условіејас дырјі, лө-
сөдны положеніе, кор пролетарскөј государст-
веннөј власт бөрјас експлоататорјаслыс возса-
сөмсө пөдтан мукөд способјас да пыртас все-
общцөј бөрјысан право *некущөм ограниченије-
јастөг*". (Ленин, XXIV т., 94 лб. Партиздатлөн із-
даніе. 1935-өд во).

Кажитчө, гөгөрвоана.

Тагі сулалө делөыс СССР Конституција проектө
вескөдөмјаскөд да содтөдјаскөд.

VI.

СССР ВЫЛ КОНСТИТУЦИЈАЛОН ТӨДЧАНЛУН.

Став народон пöштi 5 тöлыс чöж обсуждайтöм результатјас сертi позö чајтны, мыј Конституцијалыс проектсö тајö Сјездон лоö одобритöма. (*Бурнöј аплодисментјас, кодјас вужöны овацијад. Зал сувтö.*)

Некымын лун мыгтi Сöветскöј Сојузлон лоö был, социалистическöј Конституција, кодöс стрöитöма развернутöј социалистическöј демократизм подувјас вылын.

Тајö лоö историческöј документ, кодi прöстöја да женыда, пöштi протоколнöј стiлön, висталö СССР-ын социализм победа фактјас јылыс, СССР-са ужалыс јöзön капиталистическöј рабствоыс мездмöм фактјас јылыс, СССР-ын развернутöј, помöгыс последовательнöј демократиялон победа фактјас јылыс.

Тајö лоö документ, кодi висталö сы јылыс, мыј сiјö, мыј јылыс мечтајтлисны дај век-на мечтајтöны уна миллон честнöј јöз капиталистическöј странајасын,—СССР-ын пöртöма-нин олöмö. (*Бурнöј аплодисментјас.*)

Тајö лоö документ, кодi висталö сы јылыс, мыј сiјö, мыј пöртöма олöмö СССР-ын, тырвыјö вермас

лони пöртöма олöмö i мукöд странајасын. (*Бурнöј аплодисментјас.*)

Но таыс петö, мыј СССР-са выл Конститүцијалөн международнöј тöдчанлуныс öдва-кö вермас лони пе-реоценитöма.

Öнi, кор фашизмлөн гудыр гыс сöлалö рабочöј класслыс социалистическöј движенiјесö да гудралö најткöд цивiлизованнöј мирса медбур жöзлыс демократическöј зiлöмјассö, СССР-лөн выл Конститүцијаыс лоас фашизмлы паныда обвинителнöј актөн, кодi вiстало сы жылыс, мыј социализм да демократија непобедимöјöс. (*Аплодисментјас.*) СССР-лөн выл Конститүција лоö моралнöј отсöгөн да реалнöј вын содтöдөн ставыслы налы, кодјас нуöдöны öнi тыш фашистскöј варварстволы паныд. (*Бурнöј аплодисментјас.*)

Нöшта ыжыджык тöдчанлун кутö СССР-лөн выл Конститүција СССР-са народјаслы. Капиталистическöј странајасса народјаслы-кö СССР-лөн Конститүција пондас кутны дејствијејас программалыс тöдчанлун, то СССР-са народјаслы сiјö кутö најö тыш итоллыс тöдчанлун, человечествоöс мездан фронт вылын најö победаяс итоллыс тöдчанлун. Тыш нуöдан да лишенијејаса туж прöждитöм бöрын пријатнö дај долыд имеитны ассыд Конститүција, кодi вiстало мијан победаяслөн плодјас жылыс. Пријатнö дај долыд тöдны, мыј вöсна тышкасiсны мијан жöз да кычi најö шедöдисны всемирно-историческöј победасö. Пријатнö дај долыд тöдны, мыј мијан жöзөн зев уна кiстöм вiрыс ез вош вес, мыј сiјö сетис ассыс резултатјассö. (*Куза нужалан аплодисментјас.*) Тајö вооружајтö духовнö мијанлыс рабочöј классöс, мијан-

лыс крестанствоос, мианлыс ужалыс интеллигенција-
ос. Тажо жотко вожо да кыподо законно ж гордостлыс
чувство. Тажо жонмодо еском ас вынжасо да мобили-
зујто коммунизмыс выл победајас шедодом восна
выл тыш выло. (Бурно ж овацја, став залыс сувто,
гымалана „ура“, ставлон гордодмјас: „Мед олас
Сталин жорт!“ Сјезд, сувтомон, сыло „Интернационал“.
„Интернационал“ сылом борын бара заводитчо ова-
цја. Гордодмјас: „ура!“ „Мед олас миан вожд
Сталин жорт!“)

Ц. 1937г.
Акт № 24
Вкладн. л.

ИНВ. № 3952

ЈУРИДАЛЫГ

I	КОНСТИТУЦИОННОЈ КОМИССИЈА ЛӨГӨДӨМ ДА СЫЛОН МОГЈАС . 7
II	1924-өд ВОГАҢ 1936-өд ВОӨРГА КАДКОЛАСТЫН СССР-са ОЛӨ- МЫН ВЕЖӨМЈАС 9
III	КОНСТИТУЦИЈА ПРОЕКТЛӨН ОСНОВНОЈ ОСОБЕННОСТЈАС . . 20
IV	КОНСТИТУЦИЈА ПРОЕКТӨС БУРЖУАЗНОЈ КРИКУЛТОМ 28
V	КОНСТИТУЦИЈА ПРОЕКТӨ ВЕКӨДӨМЈАС ДА СОДТОМЈАС . . . 38
VI	СССР ВУЛЪ КОНСТИТУЦИЈАЛОН ТӨДЧАНЛУН 54

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
5800 S. UNIVERSITY AVENUE
CHICAGO, ILLINOIS 60637
TEL: 773-936-3700
WWW.CHEM.UCHICAGO.EDU

допуск 90 ур.

М.В.С.В.

Комм-3
2-818